

УДК 347.124

Г. В. Луцька*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ПВНЗ Університету Короля Данила***ОБМЕЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇХ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ**

Тимчасова окупація частини території України почалася з території Автономної Республіки Крим, яку було визнано тимчасово окупованою територією України згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII (далі – Закон № 1207-VII), та пізніше поширилась також на окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких відповідно до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» 16 вересня 2014 року № 1680-VII запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України та відновлення повного контролю України за державним кордоном України, які також були визнані тимчасово окупованими територіями згідно з Постановою Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17 березня 2015 року № 254-VIII.

Новоприйнятий Верховною Радою України Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII, закріпивши за визначеними територіями у Донецькій та Луганській областях статус тимчасово окупованих (ст. 1), встановив, що правовий статус тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, а також правовий режим на зазначених територіях визначаються цим Законом, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципами та нормами міжнародного права (ч. 1 ст. 2).

Отже, правовий режим на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях визначається з урахуванням положень Закону № 1207-VII.

Закон № 1207-VII визначив, що на тимчасово окупованій території на строк дії цього Закону поширюється особливий правовий режим, зокрема вчинення правочинів, реалізації прав і свобод людини і громадянина (в т.ч. цивільних прав особи). Цей «особливий правовий режим» знаходить свій прояв, зокрема, у встановлених Законом особливостях здійснення права власності щодо нерухомого майна та права на спадкування, а також права на судовий захист цивільних прав. Так, зокрема, Законом № 1207-VII встановлено, що набуття та припинення права власності на нерухоме майно, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, здійснюється відповідно до законодавства України за межами тимчасово окупованої території (ч. 4 ст. 11). На тимчасово окупованій території будь-який правочин щодо нерухомого майна, у тому числі щодо земельних ділянок, вчинений з порушенням вимог цього Закону, інших законів України, вважається недійсним з моменту вчинення і не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю (ч. 5 ст. 11). В спадкових правовідносинах Законом № 1207-VII встановлено, що у разі якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів (ч. 1 ст. 11-1). Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна – основна частина рухомого майна знаходиться на території, передбаченій частиною першою цієї статті, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів (ч. 2 ст. 11-1). Законом № 1207-VII також передбачено, що у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя судами Автономної Республіки Крим та міста Севастополя на тимчасово окупованій території, забезпечити розгляд цивільних справ місцевими загальними судами міста Києва, що визначаються Апеляційним судом міста Києва (ч. 1 ст. 12).

Зазначені «особливості» здійснення права власності щодо нерухомого майна та права на спадкування і права на судовий захист фактично можна визнати своєрідним обмеженням здійснення зазначених цивільних прав на тимчасово окупованій території України, що пов'язане із фактом тимчасової окупації, у зв'язку із якою здійснення зазначених цивільних прав на тимчасово окупованій території України виявилось неможливим (зокрема у зв'язку із припиненням на тимчасово окупованій території дії органів влади України) та у зв'язку з цим було законодавчо запроваджено зазначені особливості здійснення цих цивільних прав поза межами тимчасово окупованої території.

Обмеження та межі здійснення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території України пов'язані передусім із загальнотеоретичними питаннями здійснення цивільних прав, які досліджували зокрема такі вчені-цивілісти, як С.М. Братусь, С.Б. Булеца, Д.В. Горбась, В.П. Грибанов, О.О. Кот, М.О. Стефанчук, Р.О. Стефанчук, І.В. Жилінкова, Л.В. Козловська, Н.С. Кузнєцова, Н.І. Мірошникова, К.Д. Пономаренко, О.Я. Рогач, В.Л. Яроцький, праці яких стали теоретичною основою нашого дослідження. Проте в умовах тимчасової окупації частини території України в юридичній літературі не розглядався запроваджений Законом № 1207-VII правовий режим обмеження здійснення окремих цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території як передумова їх охорони і захисту.

З огляду на це характеристика меж здійснення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території України, реалізація яких обмежена встановленим на цій території правовим режимом тимчасово окупованої території й ставить за мету наша стаття.

Передусім варто визначитись із характеристикою та змістом самого суб'єктивного цивільного права (як певної можливої поведінки), закріпленого в законі (адже норми цивільного права не лише наділяють осіб суб'єктивними правами, а й забезпечують здійснення цих прав [1, с. 32], а ефективність здійснення цивільних прав обумовлена тим, наскільки повно зміст таких прав закріплено в нормах, що становлять об'єктивне цивільне право [2, с. 26], та навести його співвідношення із процесом його здійснення.

Так, зазвичай, суб'єктивне право визначається в юридичній літературі як гарантована міра можливої або дозволеної поведінки особи, змістовий складник якого становить низка відповідних правомочностей [3, с. 90]. При цьому, на думку І.В. Жилінкової, до змісту суб'єктивних цивільних прав належать такі правомочності особи, як: 1) можливість діяти особисто; 2) можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи; 3) можливість звертатися до компетентних дер-

жавних органів заради застосування державного примусу в разі невиконання контрагентом своїх обов'язків; 4) можливість користуватися соціальними благами на основі певного суб'єктивного права [4, с. 101]. Розкриття змісту суб'єктивного цивільного права через «можливість» дозволяє нам погодитись з позицією Н.С. Кузнєцової, що в межах суб'єктивного права кожен має можливість діяти на свій розсуд; уповноважена особа є носієм свободи як стосовно своїх власних дій, так і щодо свободи від стороннього втручання [5, с. 255].

Вважаючи, що суб'єктивне цивільне право розвивається поетапно і на кожному з них має свої якісні особливості і відмінності, М.О. Стефанчук звертає увагу, що суб'єктивне цивільне право з моменту виникнення до моменту здійснення проходить три стадії: цивільної правоздатності (потенційний стан суб'єктивного цивільного права); набуття суб'єктивних цивільних прав і здійснення суб'єктивного цивільного права у конкретних правовідносинах [1, с. 82]. З огляду на виділення останньої стадії варто погодитись із Н.І. Мірошніковою, на думку якої цінність будь-якого суб'єктивного права полягає не лише в його наявності, а й в можливості здійснення цього суб'єктивного права [6, с. 11]. Тобто самостійного значення, як вважає І.В. Жилінкова, набуває процес здійснення (реалізації) суб'єктивних цивільних прав, тих правомочностей, які становлять його сутнісний, змістовний елемент. Лише у процесі використання належних їй правомочностей особа реалізує свої права, повністю або частково задовольняючи власний інтерес. Саме ця стадія має остаточне і тому принципово вирішальне значення [4, с. 101–102].

Ми поділяємо думку С.Б. Булеци, що суб'єктивні цивільні права й обов'язки відображають статичну правових відносин. Це ідеальна модель стану суб'єктивних прав і обов'язків, правовідносин в цілому в певний зафіксований момент часу. На відміну від цього здійснення суб'єктивних прав і виконання суб'єктивних обов'язків – це «рух» правових відносин, іншими словами, динаміка правового явища, опосередковує соціальні процеси реальна поведінка суб'єктів, що безперервно і постійно відбувається в часі й просторі [7, с. 112].

Разом з тим не всіма науковцями у їх наукових працях використовується правова конструкція «здійснення суб'єктивних прав і обов'язків». Так, наприклад, О.О. Кармаза доводить, що основними ознаками механізму реалізації суб'єктивних цивільних прав загалом та житлових прав зокрема є: динамізм; використання диспозитивного методу регулювання відносин; вибір моделі реалізації суб'єктивних цивільних прав; підстава здійснення прав; визначений законом порядок реалізації; тісний зв'язок із механізмами захисту, охорони та відновлення прав; наявність мети – фактичне та юридичне вирішення проблеми для грома-

дян, отримання благ, гарантованих законом тощо [8, с. 111–126]. На нашу думку, зміст правового поняття «механізм реалізації суб'єктивних цивільних прав» подібний до поняття «здійснення суб'єктивних прав і обов'язків».

Етимологічне значення слова «здійснювати» означає запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним; виконувати, робити що-небудь [9, с. 455].

Під здійсненням суб'єктивного цивільного права зазвичай розуміється вчинення уповноваженою особою дій, спрямованих на використання можливостей, закладених у суб'єктивному праві, для задоволення потреб носія цього права або інших осіб [10, с. 224]. Тобто, як слушно зауважив В.Л. Яроцький, здійснення суб'єктивного цивільного права – це реалізація міри можливої поведінки уповноваженої особи шляхом здійснення належних їй правомочностей (права на власні дії, права на чужі дії та права на захист) [11, с. 254].

Значну увагу питанням здійснення цивільних прав приділяв В.П. Грибанов. Він вважав, що суб'єктивне цивільне право являє собою певну міру можливої поведінки уповноваженої особи. Зміст суб'єктивного права завжди визначено законом, що або прямо пропонує уповноваженій особі певну поведінку, або санкціонує її. Здійснення суб'єктивного цивільного права є реалізацією цих можливостей. Процес реалізації права завжди має вольовий характер і залежить від волі уповноваженої особи. Різниця між змістом суб'єктивного права і його здійсненням полягає насамперед у тому, що зміст суб'єктивного права охоплює лише можливу поведінку уповноваженої особи, тоді як здійснення права є вчиненням конкретних, реальних дій, пов'язаних із перетворенням цієї можливості у дійсність. Це означає, що співвідношення між поведінкою, що становить зміст суб'єктивного права, і поведінкою, що становить зміст процесу здійснення права, можна представити як співвідношення між можливістю і дійсністю [12, с. 44]. В.П. Грибанов зазначав, що оскільки зміст суб'єктивного права може бути охарактеризований як загальний тип можливої поведінки уповноваженої особи, санкціонований об'єктивним правом, то зміст процесу його здійснення зводиться до вчинення уповноваженою особою реальних, конкретних дій, що впливають з особливостей даного конкретного випадку [12, с. 45–46]. С.М. Братусь теж наголошує, що зміст суб'єктивного права охоплює не та поведінка, яка фактично здійснюється, а та, яка може бути здійснена [13, с. 35]. Р.О. Стефанчук так само розглядає право як абстрактну можливість, а здійснення права – як реальну дійсність [14, с. 13].

Підходи інших науковців стосовно характеристики здійснення цивільних прав суттєво не відрізняються. Наприклад, на думку Д.В. Горбася,

здійснення суб'єктивного цивільного права – це добровільне вчинення уповноваженою особою активних чи пасивних дій, спрямованих на використання можливостей, закладених у суб'єктивному праві, для задоволення потреб носія цього права або інших осіб [15, с. 8]. В.М. Коссак, наприклад, під здійсненням права розуміє вчинення реальних конкретних дій, пов'язаних із перетворенням можливостей, закладених у суб'єктивному праві, на реальність [16, с. 234]. О.О. Кот під здійсненням суб'єктивного права розуміє зокрема фактичне вчинення тих дій, актів реальної поведінки особи, можливість вчинення яких надана цій особі шляхом закріплення за нею (набуття) суб'єктивного цивільного права [17, с. 18]. Л.В. Козловська, наприклад, в аспекті спадкових прав, визначає здійснення права спадкування як спрямовану на набуття спадщини правову діяльність спадкоємців, а здійснення спадкових прав – як правову діяльність спадкоємців та інших суб'єктів спадкових правовідносин, яка здійснюється визначеними нормами спадкового права правовими засобами [18, с. 226–227]. Н.І. Мірошникова при цьому наголошує, що при здійсненні суб'єктивного цивільного права неодмінно відбувається правозастосування, яке веде до нормального здійснення цивільного права, є позитивним здійсненням права [6, с. 7, 13].

Майже єдині науковці і в підходах щодо розуміння способів здійснення цивільних прав. Наприклад, В.Л. Яроцький визначає спосіб здійснення суб'єктивних прав як порядок вчинення дій. Зазначений порядок і самі дії можуть бути різноманітними. Різноманітність дій уповноваженої особи і порядок їх здійснення залежать від характеру права, його призначення та змісту правової норми, за допомогою яких забезпечується правове регулювання цих відносин [11, с. 254]. Л.В. Козловська під способами здійснення права розуміє конкретні правові засоби, що застосовуються у процесі правової діяльності для досягнення правового результату (тобто настання наслідку) [18, с. 227]. В.М. Коссак пише, що вибір способу здійснення суб'єктивного цивільного права в першу чергу залежить від характеру правової норми. Крім того, він залежить і від мети, яку ставить уповноважена особа, а у ряді випадків – від згоди інших суб'єктів права, інтересів яких може торкнутися при здійсненні свого суб'єктивного цивільного права уповноважений суб'єкт [16, с. 234–236]. Як зазначає С.Б. Булеца, існують два способи здійснення суб'єктивних цивільних прав – юридичні та фактичні дії. Юридичний спосіб охоплює правочини та інші юридичні дії і є характерним для відносних правовідносин. Фактичний спосіб притаманний абсолютним правовідносинам і є, по суті, активною дією з боку уповноваженої особи [7, с. 113].

Але здійснення таких юридичних і фактичних дій відбувається в певних межах, встановлених законодавством. Наявність певних об'єктивованих законодавцем меж цивільного права, як слушно зауважує К.Д. Пономаренко, свідчить про те, що здійснюючи своє право, особа не може користуватися лише власним розсудом, вона повинна діяти в межах, які окреслив їй законодавець [19, с. 33]. Межа суб'єктивного права є встановленою мірою поведінки особи [5, с. 255].

М.О. Стефанчук визначає межі здійснення суб'єктивного права як передбачені актами цивільного законодавства чи правочином способи, якими уповноважена особа може набутти ті можливості, що містяться в юридичному закріпленні цих прав. Межі здійснення права відображають позитивний аспект у здійсненні суб'єктом свого права, тобто ними встановлюються можливі (дозволені чи незаборонені) варіанти поведінки суб'єкта, а обмеження виражають негативний аспект, а саме – забороняють (звужують чи виключають) окремі можливості для здійснення суб'єктом свого права [20, с. 51, 62].

На думку В.П. Грибанова, межі здійснення цивільних прав встановлюються: 1) суб'єктивними межами (визначаються межами дієздатності); 2) часовими межами (визначаються строками здійснення права); 3) вимогою здійснювати суб'єктивні цивільні права у відповідності до їх призначення; 4) регламентацією способів здійснення права (способів реалізації майна: продаж, дарування і т.п.); 5) наданими особі засобами примусового здійснення чи захисту її суб'єктивного права (необхідна оборона, підвідомчість спору тощо) [12, с. 45–50].

О.Я. Рогач межі здійснення суб'єктивних прав називає різновидом правових обмежень, правовою гарантією забезпечення свободи поведінки індивіда. Їх встановлення, на його думку, відбувається в законодавчому (або в інший юридично значимий спосіб) порядку, а запровадження направлене на звуження сфери розсуду уповноваженого суб'єкта, що полягає у зменшенні кількості варіантів дозволеної правовими нормами поведінки суб'єкта правовідносин або її повної заборони у випадку недотримання таким суб'єктом юридичної свободи інших учасників правовідносин та інших обмежувальних критеріїв здійснення суб'єктивних прав [21, с. 790]. Говорячи про правові обмеження М.О. Стефанчук вважає, що вони забороняють (звужують чи виключають) окремі можливості для здійснення суб'єктом свого права і цим вони відрізняються від меж здійснення права, які відображають позитивний аспект у здійсненні суб'єктом свого права, тобто ними встановлюються можливі (дозволені чи незаборонені) варіанти поведінки суб'єкта [20, с. 62]. О.О. Кот теж вважає, що при обмеженні права може мати місце не тіль-

ки повна неможливість здійснити право, а й часткове «утиснення» такої можливості, у тому числі тоді, коли особі забороняється конкретний спосіб здійснення права. У зв'язку з цим вчений робить висновок, що явища, які в сучасній науковій літературі та законодавстві йменуються «обмеженнями права», у дійсності є обмеженнями здійснення суб'єктивних прав [22, с. 132].

Останній науковий висновок підтверджує гіпотезу нашого дослідження в аспекті здійснення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території, оскільки йдеться не про обмеження цивільних прав (зокрема права власності та права на спадкування), а про обмеження здійснення вказаних цивільних прав.

Так, як відомо, право власності, зокрема на нерухоме майно, і право на спадкування та право на судовий захист, як різновиди цивільних прав, встановлені Цивільним кодексом України. Водночас Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» зазначені цивільні права не скасовував і їх не обмежував (адже обмеженням визнається звуження змісту та обсягу прав і свобод. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідним і загальним [23]).

Як зазначає Б.С. Щербина, для здійснення суб'єктивного цивільного права необхідними є певні передумови: 1) наявність в особи достатнього обсягу правоздатності; 2) наявність в особі – суб'єкта права – належного обсягу цивільної дієздатності; 3) відсутність юридичних та фактичних перешкод для відповідної поведінки суб'єкта; 4) належний суб'єкт здійснення права [24, с. 15].

В нашому випадку вказаний Закон № 1207-VII встановив на тимчасово окупованій території особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, який проявляється в особливостях їх здійснення. Тобто встановлене цим Законом законодавче регулювання призвело до того, що внаслідок тимчасової окупації частини території України було встановлено як фактичні (у зв'язку із припиненням діяльності на тимчасово окупованій території органів влади України), так й юридичні (у вигляді прямої вказівки в Законі № 1207-VII) перешкоди в здійсненні громадянами на тимчасово окупованій території цивільних прав, зокрема права власності на нерухоме майно та права на спадкування і права на судовий захист. Іншими словами, Законом № 1207-VII заборонено конкрет-

ний спосіб здійснення зазначених цивільних прав, – шляхом звернення до органів окупаційної влади на тимчасово окупованій території.

Водночас таке обмеження в здійсненні вказаних цивільних прав має чітко визначену територію дії – тимчасово окуповану територію України, поза межами якої громадяни отримують (мають) повні можливості в здійсненні своїх прав (зокрема на вчинення правочинів щодо розташованого на тимчасово окупованій території нерухомого майна та на оформлення спадщини, якщо спадкодавець мав останнє місце проживання на тимчасово окупованій території або там знаходиться його нерухоме майно).

Таким чином, встановлені Законом № 1207-VII особливості здійснення цивільних прав на тимчасово окупованій території фактично являють собою обмеження здійснення окремих цивільних прав саме на тимчасово окупованій території (Законом встановлено заборону на здійснення окремих правомочностей права власності на нерухоме майно, в т.ч. вчинення щодо нього правочинів, та права на спадкування і права на судовий захист цивільних прав на тимчасово окупованій території). Водночас зміст зазначених цивільних прав залишає в собі можливість особи, діючи на власний розсуд та за наявності відповідної заінтересованості, звертатися до компетентних державних органів (нотаріусу та суду) з метою їх здійснення (охорони) і захисту поза межею тимчасово окупованої території, тобто здійснювати надані Цивільним кодексом України правомочності з урахуванням ознаки територіальності.

Література

1. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 202 с.
2. Фёдорова Ю. А. Осуществление гражданских прав и исполнение гражданских обязанностей в сфере интеллектуальной собственности. *Интеллектуальная собственность в Беларуси*. 2012. № 3. С. 23–27; № 4. С. 26–28.
3. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: колективна монографія / В. Л. Яроцький, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеева, І. В. Жилінкова та ін.; за наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. Харків: Юрайт, 2013. 272 с.
4. Жилінкова І. Особливості здійснення суб'єктивних цивільних прав. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 1 (68). С. 100–107.
5. Кузнецова Н. С. Развитие гражданского общества и современное частное право Украины. Вибрані праці. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2014. 541 с.
6. Мирошникова Н. И. Механизм осуществления субъективных гражданских прав. Ярославль: Ярослав. гос. ун-т, 1989. 82 с.
7. Булеца С. Б. Здійснення та виконання суб'єктивних цивільних прав та обов'язків у медичних правовідносінах. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Випуск 43. С. 111–115.
8. Кармаза О. О. Концепції охорони та захисту житлових прав в Україні: матеріальний та процесуальний аспекти: монографія. Миронівка: ПрАТ «Миронівська друкарня», 2013. 400 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Цивільне право України: навчальний посібник / за заг. ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. Київ: Істина, 2004. 480 с.
11. Цивільне право України: підручник: у 2 т. В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, В. В. Жилінкова; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої. В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т. 1. 480 с.
12. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е, стереотип. М.: «Статут», 2001. 411 с.
13. Братусь С. Н. О соотношении гражданской правоспособности и субъективных гражданских прав. *Советское государство и право*. 1949. № 8. С. 30–37.
14. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. К., 2009. 41 с.
15. Горбась Д. В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2007. 199 с.
16. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. 864 с.
17. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
18. Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. К., 2016. 465 с.
19. Пономаренко К. Д. Належне здійснення суб'єктивного права в науці цивільного права та чинному законодавстві. *Часопис цивілістики*. 2017. Випуск 22. С. 32–36.
20. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія. К.: КНТ, 2008. 184 с.
21. Рогащ О. Я. Поняття меж здійснення суб'єктивних прав в контексті дослідження категорії зловживання правом. *Форум права*. 2011. № 2. С. 786–791. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11rojdzp.pdf>.
22. Кот О. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 127–137.
23. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.
24. Щербина Б. С. Здійснення цивільних прав за законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. Вип. 29 (2). С. 12–16.

Анотація

Луцька Г. В. Обмеження здійснення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території України як передумова їх охорони і захисту. – Стаття.

В статті здійснюється аналіз положень Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», які встановлюють особливості здійснення окремих цивільних прав на тимчасово окупованій території. Зазначені особливості розглядаються в аспекті меж здійснення цивільних прав та визнаються обмеженнями їх здійснення. Дається характеристика меж здійснення цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території, реалізація яких обмежена встановленим на цій території правовим режимом тимчасово окупованої території. Обґрунтовується, що вказаним Законом було заборонено конкретний спосіб здійснення цивільних прав (зокрема права власності та права на спадкування), – шляхом звернення до органів окупаційної влади на тимчасово окупованій території. Доведено, що таке обмеження в здійсненні вказаних цивільних прав має чітко визначену територію дії – тимчасово окуповану територію України, поза межами якої громадяни мають повні можливості в здійсненні своїх прав. Робиться висновок, що зміст зазначених цивільних прав залишає в собі можливість особи, діючи на власний розсуд та за наявності відповідної заінтересованості, звертатися до компетентних державних органів (нотаріусу та суду) з метою їх здійснення і захисту поза межею тимчасово окупованої території, тобто здійснювати надані Цивільним кодексом України правомочності з урахуванням ознаки територіальності.

Ключові слова: цивільні права, здійснення прав, межі, обмеження, тимчасово окупована територія України, право власності, право на спадкування, право на судовий захист.

Аннотация

Луцкая Г. В. Ограничения осуществления гражданских прав граждан на временно оккупированной территории Украины как предпосылка их охраны и защиты. – Статья.

В статье проводится анализ положений Закона Украины «Об особом порядке местного самоуправления в отдельных районах Донецкой и Луганской областей», которые устанавливают особенности осуществления отдельных гражданских прав на временно оккупированной территории. Указанные особенности рассматриваются в аспекте пределов осуществления гражданских прав и признаются ограничениями их осуществления. Дается характеристика пределов осуществления гражданских прав граждан на временно оккупированной территории, реализация которых ограничена установленным на этой территории правовым режимом временно оккупированной территории. Обосновывается, что указанным Законом было запрещено конкретный способ осуществления гражданских прав (в том числе права собственности и права на наследование) – путем обращения в органы оккупационной власти на временно оккупированной территории. Доказано, что такое ограничение в осуществлении указанных гражданских прав имеет четко определенную территорию действия – временно оккупированную территорию Украины, за пределами которой граждане имеют полные возможности в осуществлении своих прав. Делается вывод, что содержание указанных гражданских прав оставляет в себе возможность лица, действуя по своему усмотрению и при наличии соответствующей заинтересованности, обращаться в компетентные государственные органы (к нотариусу и в суд) с целью их осуществления и защиты за чертой временно оккупированной территории, то есть осуществлять предоставленные Гражданским кодексом Украины правомочия с учетом признаков территориальности.

Ключевые слова: гражданские права, осуществление прав, границы, ограничения, временно оккупированная территория Украины, право собственности, право на наследование, право на судебную защиту.

Summary

Lutska H .V. Restrictions on the exercise of civil rights of citizens in the temporarily occupied territory of Ukraine as a prerequisite for their protection and defense. – Article.

The article analyzes the provisions of the Law of Ukraine «On the special procedure of local self-government in certain districts of Donetsk and Luhansk regions», which establish the features of the exercise of certain civil rights in the temporarily occupied territory. These features are considered in terms of the limits of the exercise of civil rights and are recognized as restrictions on their exercise. A description of the limits of the exercise of civil rights of citizens in the temporarily occupied territory, the implementation of which is limited to the legal regime established in this territory of the temporarily occupied territory. It is substantiated that the said Law prohibited a specific way of exercising civil rights (including property rights and inheritance rights) - by appealing to the occupation authorities in the temporarily occupied territory. It is proved that such a restriction in the exercise of these civil rights has a clearly defined territory - the temporarily occupied territory of Ukraine, outside of which citizens have full opportunities to exercise their rights. It is concluded that the content of these civil rights leaves the possibility of a person, acting at its discretion and in the presence of relevant interest, to apply to the competent state authorities (notary and court) for their implementation and protection outside the temporarily occupied territory, ie to exercise the code of Ukraine of competence taking into account a sign of territoriality.

Key words: civil rights, exercise of rights, borders, restrictions, temporarily occupied territory of Ukraine, property right, right to inheritance, right to judicial protection.